

Anmeldelser

Nils Gunder Hansen

Genette og Hamburger som dobbelt whopper

Rolf Reitan: *Fortællerfiktionen. Kritik af den rene narratologi*, Århus 2008 (Aarhus Universitetsforlag).

Man kunne godt lade sig friste til at kalde Rolf Reitan, der netop har ladet sig pensionere som lektor fra Afdeling for Nordisk Sprog og Litteratur ved Aarhus Universitet, for dansk narratologis *grand old man*. Hans belæsthed og indsigt i området berettiger til det. Alligevel ville det være upræcist. Rolf Reitan har nemlig ikke, som f.eks. en Jørgen Dines Johansen eller en Svend Erik Larsen, hele livet haft narratologi som et af sine primære interessefelter. Narratologien er kommet til ham sent, efter at han i første halvdel af sin forskerløbebane beskæftigede sig med andre områder, ikke mindst Freud's psykoanalyse.

Men det er kun godt, for man har i de artikler, som Reitan har udgivet gennem det seneste tiår, virkeligt kunnet mærke den nytilkomnes store entusiasme. Der er nu en gang en særlig intens blanding af forslugenhed og taknemlighed over vores forhold til de interesser, vi får i livet ud over den første ungdom, hvad enten det er motionsløb, narratologi eller noget tredje. Og når danskfaget ved Aarhus Universitet i dag fremstår som et

vækstcenter i dansk narratologi, er det i udpræget grad Reitans fortjeneste og ikke en udvikling man kunne have forudset for ikke så mange år siden, hvor forskermiljøets tyngdepunkt var udpræget litteraturhistorisk.

Rolf Reitan har læst alt, hvad der er værd at læse inden for narratologien, også før det kom til at hedde sådan, ældre og yngre hovedværker, den amerikanske, tyske og franske tradition – og det er oplagt, at denne indsats på et tidspunkt skulle udmunde i en bog. Men det har samtidig ikke været så lige til at se, hvilken en type bog det skulle være.

Han kunne nok være mand for at lave den store kritiske fremstilling af de forskellige konkurrerende begrebsdannelser og deres historiske genese, både de oprindelige nationale traditioner og deres nyere blandingsformer. Men det kunne også blive en uoverkommelig og måske ørkesløs opgave at udrede ligheder og forskelle mellem de mange halvt ækvivalente, halvt inkompatible teorisystemer om fortælleforhold, synsvinkler m.m. En anden mulighed var at lave en pædagogisk og brugsorienteret fremstilling, hvor man glider lidt af på de finere begrebsnuancer for at nå frem til en anvendelig helhed, men Reitan er alligevel for interesseret i teorierne selv og deres interne forskelle til at lade sig friste af denne fremgangsmåde. Han har en lidenskabelig interesse for hvad der er *den mest avancerede teori*, og i det stykke kan man godt fornemme, at han har tilbragt sine tidligste forskerår i den teoretiske op-

rustnings tidsalder, hvad enten det nu var kapitallogikken, psykoanalysen eller noget tredje, man oprustede.

Det taler alt sammen for, at han lægger sit eget kritiske snit gennem narratologien, og det er da også ambitionen i *Fortællerfiktionen. Kritik af den rene narratologi*. Det mærkelige er bare, at Reitan ikke tager sit udgangspunkt i den tyske fiktionsteoretiker Käte Hamburger (1896-1992). Det er nemlig tydeligt fremgået af Reitans hidtidige artikler, at han er meget begejstret for og inspireret af hendes arbejder. (For en introduktion til Hamburger og hendes hovedværk *Die Logik der Dichtung* for de uindviede tillader jeg mig at henvise til min egen artikel »Käte Hamburger og »digtningens logik«, som er udkommet i nærværende tidsskrift nr. 101). Hun dukker da også op i sidste kapitel af bogen her og er tydeligvis Reitans kritikbase og konklusion.

At Reitan er begejstret for Hamburger, skal han ikke høre et ondt ord for fra denne anmelder. Det er jeg nemlig også selv, og måske er Rolf Reitan og undertegnede – med Henrik Skov Nielsen som *runner up* – Hamburgers to bedste venner i dansk narratologi. Men hvorfor er Reitans bog så formet som en lang introduktion til og diskussion af en helt anden narratolog, nemlig franskmænden Gérard Genette og dennes hovedværk *Discours du récit* fra 1972?

To spørgsmål gemmer sig her. For det første: hvorfor er Hamburger ikke fremstillingens omdrejningspunkt? Man kan forestille sig, at det

har pragmatiske eller taktiske årsager, måske venligt inspireret af forlaget. Käte Hamburger er relativt ukendt og perifer, selv blandt narratologer.

For det andet: når det ikke må være Hamburger, hvorfor så Genette og ikke f.eks. Wayne Booth eller Monika Fludernik? Man fornemmer under læsningen, at Reitan betragter Genette som den første blandt ligemænd blandt alle narratologer. Hans begreber har været ekstremt indflydelsesrige og hans hovedværk er en etableret klassiker, men dog endnu ikke så gammelt, at det mest har historisk interesse. Og så lever han op til Reitans krav om at levere *avanceret teori*. Det finder Reitan ikke på tilsvarende måde i den amerikanske eller tyske tradition. Genette er den bedste og dermed også den bedste at kritisere og være uenig med.

Det egentligt interessante er selvfølgelig, om der er saglige, teoretiske grunde til, at Hamburger ikke egner sig som omdrejningspunkt. Det ville nemlig efterlade Reitan med en tve-tydig dagsorden. På den ene side er Hamburger den trumf, han hele tiden har i baghånden, hun er det som Genette ikke kan tænke eller i hvert fald ikke acceptere, selv om han må tilkende hendes position en vis »hyperbolsk sandhed«. På den anden side er hun altså ikke væsentlig nok til at kunne være fremstillingens nucleu. Hvordan kan det være tilfældet?

Narratologien er en væsentlig del af litteraturforskningens formelle orientering i moderne tid. Polemiske gemytter vil her måske ligefrem tale om

disciplinens »videnskabeliggørelse« i modsætning til de ældre historisk-filologiske, biografiske og stilistiske traditioner. Selve termen »narratologi« er støbt af Tzvetan Todorov i 1969, men har dog først gradvist vundet hævd som samlebetegnelse for fortælle(r)teoriene. I min studietid i 70erne, hvor man talte om tematisk og narratologisk analyse, var »narratologisk« en betegnelse for det, der mere snævert havde med forløbsanalysen at gøre. Men jeg skal ikke her fortabe mig i teorihistoriens vokabularer.

Epistemologisk gør narratologien op med ældre tiders naive syn på litteratur, hvor forfatteren helt uproblematisk var ophavsmanden til alle tekstens betydninger og hvor man ikke lagde så meget vægt på dens formelle aspekter, men mere helligede sig det tematiske og det mimetiske for nu at tale med James Phelan og hans tredeling tematisk-mimetisk-syntetisk. Hvis forfatteren ikke ligefrem blev erklæret for afgået ved døden, fortrængtes han i hvert fald nu af »fortælleren«, og på tusind komplicerede måder gik man i gang med at dissekere tekstens syntetiske liv.

Men det var et større arbejde, for ikke alene er det litterære felt kompliceret og mangfoldigt; det forskyder sig derudover hele tiden med nye æstetiske udtryk, som efter et stykke tid »naturaliseres« for at bruge Fluderniks term. Man kan derfor godt betvivle, om de konkurrerende narratologiske begrebssystemer nogensinde kan nå at smelte sammen i en Grand

Unified Theory.

En ting er den empiriske uendelighed i materialet, en anden ting er, om de begreber og teoretiske forhåndsantagelser man gør sig, er tilstrækkelige, eller om det er overvintrede elementer af »naiv« litteraturteori eller måske dogmer, hentet fra et politisk-ideologisk univers, andre videnskaber eller kunstneriske praksisser, dogmer som kan have deres specifikke appel på et givet tidspunkt, men ret beset er ufunderede eller upræcise i narratologisk sammenhæng.

For Hamburger og Reitan er den generelle tanke om »fortælleren« et sådant dogme, hvor det så end kommer fra. Hvad er problemet med fortælleren ud over, at der findes former for fortællinger, hvor det synes at være et overflødigt begreb at operere med? Ja, problemet er (i min formulering), at dette dogme overbetoner (eller måske snarere fortegner) enhver fortællende fiktion som en kommunikationsakt: nogen fortæller noget til nogen. Hvor de russiske formalister betonedede digtningens mærkværdiggørelse af dagligsproget, kommer fortæller-dogmet (uden at det er en særlig bevidst intention) til at gøre det modsatte: fiktion bliver trivialisert til kommunikation eller »sproghandling« på en måde, der slet ikke yder fiktionsoplevelsen (dette som læser at blive omsluttet af en fiktiv verden og være tæt på handlende karakterer i deres her og nu) retfærdighed. Når man kan blive så ramt af Käte Hamburgers fiktionsteori, selv om den på mange måder kan virke speciel og

utilstrækkelig, er det fordi, at hun som *ingen anden* har slået ned på og evnet at forklare og begrebsliggøre den unikke oplevelse, man har ved at læse fiktion.

Genette vil her mene – det refererer Reitan ham for – at det kan være sandt nok på et fiktionsteoretisk og oplevelsesfænomenologisk niveau, men at narratologien er en anden sag. Den analyserer fortællingen som tekst, som produkt, som artefakt, som medieret, som noget der er forbi. Det er på denne måde, en litterær tekst kan være et videnskabeligt objekt.

Reitan har imidlertid efter min mening ret i, at Genette ikke på nogen måde formår at gendrive den eksakte og analytisk baserede del af Hamburgers teori: episk præteritum m.v. Hans bog munder derefter ud i, at vejen frem for narratologien går gennem – eller over – både Hamburger og Genette. Han forestiller sig altså en slags systemisk fusion mellem de to, hvor alle gode pointer bibeholdes og fortællerdogmet afvikles. For store dele af Genettes teori hænger slet ikke på det generelle begreb om fortælleren. Han er jo netop kun et dogme. I samme moment affejes de andre, endnu levende narratologiske traditioner. Hverken Stanzel-Fludernik-traditionen eller Booth-Phelan-traditionen har nemlig »et teoretisk artikulationsniveau, der kan måle sig med eller bare kommunikere med Genettes narratologi eller Hamburgers fiktionsteori.« (s. 226).

Det sidste er for mig at se en ren tirade i slem, gammel Århus-traditi-

on for kultisk dyrkelse af »avancerede teorier«. Det er der ikke meget perspektiv i. Samtidig med at Reitan i sin undertitel angiveligt vil kritisere »den rene narratologi«, er det alligevel som om han drømmer om netop den, nu blot som en saftig Genette-Hamburger dobbelt whopper.

Jeg er enig i projektet med at få bjærget Hamburgers fiktionsteori med op i nutiden, men spørgsmålet er om man med hensyn til en re-aktualisering ikke hellere skal se ud over narratologien og tænke over hvad fænomenologiske, kognitive og etiske litteraturteorier kunne have at bidrage med i forhold til fiktionsoplevelsen og de episke personers forrang frem for »fortælleren«. Og jeg ser fravalget af Hamburger som omdrejningspunkt for fremstillingen som en slags ubevidst indrømmelse af dette forhold.

Rolf Reitans bog er meget læseværdig for sin introduktion til og diskussion af den franske »narratologiske revolution« og Gérard Genettes værk. Over lange stræk er bogen den ideelle læsevejledning til Genettes analyser af Proust og den prægtige kaskade af begrebsdannelser, denne analyse kaster af sig. Om man alene ud fra Reitans bog kan forstå Käte Hamburgers fiktionsteori er jeg mere i tvivl om. Måske kan man. Men der bliver ikke just trampet rundt i pointerne.

Hvad perspektiveringerne angår, forbliver Reitan på lidt paradoksal vis meget bundet til det »fortæller set up«, han egentlig så gerne vil væk fra. Det vrimler ikke ligefrem med litterære analyse-eksempler, og når de

endelig optræder, er de typisk taget fra de indledende scener fra f.eks. en roman af Balzac, hvor scenen bliver sat og hvor vi bevæger os hen imod det (Hamburger)punkt, hvor de episke personer mærkbart tager over. Men fiktion er jo meget andet end indledninger og scenesætning. Det turde være selve pointen, også for Reitan. Men den hører vi bare ikke så meget om. Han må meget gerne forfølge den ved en senere lejlighed, også selv om det skulle ske på bekostning af »avanceret teori«

Nils Gunder Hansen, mag.art. og lic. phil. i litteraturvidenskab fra Københavns Universitet, professor ved Institut for Litteratur, Kultur og Medier, Syddansk Universitet.

Anders V. Munch

Byg og hold bøtte!

Sven-Olov Wallenstein: *The Silences of Mies*, Stockholm 2008 (Axl Books)

Ludwig Mies van der Rohe er i mange henseender den modernistiske arkitekt par excellence, og tolkningerne af hans arkitektur gør den ofte til et vidnesbyrd om de største spørgsmål i moderne kultur. Han var den sidste, mindst politiske direktør på Bauhaus og den, der kunne fortsætte længst med udstillinger under nazismen. Stringensen i hans arbejde med de rene former og moderne materialer ledte til bygninger som new yorker

skyskraberen Seagram Building og Neue National Gallerie i Berlin, der nærmest er det minimalistiske destillat af moderne arkitektur. Og samtidig afsat for den glaskasse-arkitektur, der har været en ikke uvæsentlig ramme for senkapitalismens markeds- og medieøkonomi med kontorblokke, hoteller og shoppingcentre rejst raskt og rationelt. Det er ikke tilfældigt, at Rem Koolhaas som nutidens mest centrale arkitekt tager sine livtag med Mies' effektive arkitektur og markedsøkonomiens globale kræfter på en gang. Mies' transparente glasfacader virker som selve modernismens tabula rasa. Bygningerne virker som momentum på, hvad modernismen skulle have været, og hvad den er blevet.

Mies' tavshed er et sindbillede på en kultiveret arkitektur, der tavst svarer et kulturløst samfund med den præcision og konsekvens, det er muligt på dets betingelser. Det er særligt forskellige læsninger ud fra den kritiske teori, der varieres fra opløsningens tomhed som filosofisk betingelse (Tafari & Caccari) til arkitekturens modstand i en kritisk praksis (K.M. Hayes). Men mange andre centrale aspekter af moderne filosofi fanges i prismet, som når Heideggers teknologikritik kobles med Frankfurterskolen i de førstnævnte bud på en arkitektonisk nihilisme fra Venedigskolen. Her krydser Wallenstein adskillige spor fra sin tidligere tour de force gennem *Den moderna arkitekturens filosofier*, 2004, men det klare fokus på læsningerne af Mies udgør et perfekt egnet præparat for fremkaldelse